

Shlomo Pines

lasticism after Thomas Aquinas and the Teachings of Hasdai Crescas and his Predecessors", *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities*, 1/10 [1967], s. 1-101). Onun İbn Meymûn ve Spinoza gibi farklı devirlerde yaşayan yahudi filozoflarının fikirleri arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmaları da bulunmaktadır (meselâ bk. "Spinoza's Tractatus Theologico-Politicus, Maimonides, and Kant", *Scripta Hierosolymitana*, XX [1968], s. 3-54). 1970 ve 1980'li yıllarda kaleme aldığı makalelerinde geniş anlamda düşünce tarihini araştırdı. Son çalışmasında ise Aristo'da ve İslâm Aristoculuğu'nda epistemolojik ve ahlakî hükümler arasındaki ayrımı kronolojik bir yaklaşımla ele aldı ("Truth and Falseness Versus Good and Evil; A Study in Jewish and General Philosophy in Relation to The Guide of the Perplexed", *Studies in Maimonides* [ed. Isadore Twersky], Cambridge 1990, s. 95-157). 9 Ocak 1990 tarihinde Kudüs'te öldü.

Arapça, İbrânîce ve Grekçe gibi dillere vukufu ve filolojik donanımı Pines'e farklı kültür ve dillerdeki düşüncelerin doğuş noktasına inme imkânı vermiş, birbiriyle bağlantılı bir dizi metin içinde bir kavramın gelişimini yeniden belirleme ve antik dönemden modern zamanlara kadar devam eden geleneklerin seyrini tesbit etme fırsatı sağlamıştır. Pines'in Yahudilik'le ilgili yayınları bulunmakla birlikte bunlar yahudi düşüncesini sistemli bir şekilde sunmamaktadır. Çalışmalarından hareketle bu konudaki yaklaşımını şöylece özetlemek mümkündür: Dünya birkaç milleti içine alabilen bazı kültürel alanlara ayrılmıştır. Bu alanlardan her birinin kendi içindeki birliği ortak bir kültürel mirasa, başka bir deyişle dinî bir geleneğe ve paylaşılan kavramsal yapılara dayandırılmıştır. 70 yılında Kudüs'teki mâbedin ikinci defa yıkılmasından sonra dünyanın farklı bölgelerine dağılan yahudiler Helen, İslâm ve Avrupa başta olmak üzere farklı kültür alan-

larında yaşamış olmalarına rağmen yahudi düşünürlerinin çoğu kendi ırklarına özgü dil ve kavramlarla yahudi kültürüne bağlı kalmıştır. Pines, yabancı kültür öğelerinin yahudi geleneğinde herhangi bir kopukluğa yol açmadığını belirtmesinin yanı sıra yerel kültürlerle yaşanan etkileşimin yahudi düşüncesine çok yönlü bir karakter kazandırdığına dikkat çeker. Bir bakıma "Yahudiliğin değişmez özü" telakki si belli kültürlerden etkilenme anlayışıyla dengelenmektedir. Her kültür farklı bir bakış açısını ortaya çıkarmakta, yahudi düşünürleri de bu yolla Yahudiliğin yorumunu devamlı surette yenilenmektedir.

Eserleri. 1. Beiträge zur islamischen Atomenlehre (Berlin 1936). Pines'in doktora tezi olup Ebû Rîde tarafından *Mezhebü'z-zerre 'inde'l-müslimîn ve 'alâkatühû bi-mezâhibi'l-Yûnân ve'l-Hûnûd* adıyla Arapça'ya (Kahire 1365), M. Schwarz tarafından *Studies in Islamic Atomism* adıyla İngilizce'ye (Jerusalem 1997) çevrilmiştir. **2. Nouvelles études sur Awhad al-Zamân Abu-l-Barakât al-Baghdâdî** (Paris 1955). **3. The Concept of Time in Late Neoplatonism** (S. Sambursky ile birlikte, Jerusalem 1971). Pines'in makale ve tebliğlerinden bazıları "The Collected Works of Shlomo Pines" serisi içinde Ebû'l-Berekât el-Baghdâdî (*Studies in Abu-l-Barakât al-Baghdâdî: Physics and Metaphysics*, Jerusalem-Leiden 1979), Ortaçağ bilimiyle ilgili Grekçe metinlerin Arapça çevirileri (*Studies in Arabic Versions of Grek Texts and in Medieval Science*, Jerusalem-Leiden 1986), İslâm felsefesi tarihi (*Studies in the History of Arabic Philosophy*, ed. S. Stroumsa, Jerusalem 1996), dinler tarihi (*Studies in the History of Religion*, ed. G. G. Stroumsa, Jerusalem 1996) ve yahudi düşüncesi (*Studies in the History of Jewish Thought*, ed. W. Z. Harvey - M. Idel, Jerusalem 1997) hakkında olmak üzere beş kitap halinde yayımlanmıştır. Pines İbrânîce ve Batı dillerinde başka müelliflerin derlediği yirmi kadar kitaba Sâmi dilleri, Ortaçağ yahudi, hıristiyan ve İslâm teolojisi, felsefesi ve bilimiyle Hıristiyanlık-İslâm münasebetleri üzerine bölümler yazmıştır. Pines, Ortaçağ düşünürlerinin Arapça, İbrânîce ve Grekçe yazılmış risâle ve eserlerinden modern Batı dillerine çeviriler yaptığı gibi İbn Meymûn'un *Delâletü'l-hâ'irîn* adlı eserini de İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Guide of the Perplexed*, Chicago 1963; London 1969).

Pines'in *Islamic Culture, Israel Oriental Studies, Journal Asiatique, Revue des études islamiques* ve *Studia Isla-*

mica gibi süreli yayınlarda yahudi, hıristiyan ve İslâm ilâhiyatı, felsefesi ve bilimiyle söz konusu üç dine mensup âlimlerin görüşlerini mukayeseli bir şekilde ele aldığı 100'e yakın makalesi ve değerlendirmeye yazısı bulunmaktadır. Onun ilgi alanlarını da gösterecek olan makalelerinden bazıları şunlardır: "Nathanael ben al-Fayyûmî et la théologie ismaélienne" (*Revue de l'histoire juive en Egypte*, I [1947], s. 5-22); "Studies in Abu-l-Barakât al-Baghdâdî's Poetics and Metaphysics" (*Scripta Hierosolymitana*, VI [1960], s. 120-198); "Shi'ite Terms and Conceptions in Judah Halevi's Kuzari" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, II [1980], s. 165-251); "Studies in Christianity and in Judaeo-Christianity Based on Arabic Sources" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, VI [1985], s. 107-161); "Gospel Quotations and Cognate Topics in 'Abd al-Jabbâr's Tathbit in Relation to Early Christian and Judaeo-Christian Readings and Traditions" (*Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, IX [1987], s. 195-278). Otuza yakın yayımlanmış tebliği bulunan Pines *Dictionary of Scientific Biography, Encyclopaedia Britannica, Encyclopaedia Judaica, The Encyclopaedia of Islam, The Encyclopaedia of Philosophy* gibi ansiklopedi ve sözlüklere maddeler yazmıştır (eserlerinin geniş bir listesi için bk. Motzkin - Niewoehner, VII [1988], s. 17-38).

BİBLİYOGRAFYA :

Shlomo Pines, *Studies in Islamic Atomism* (trc. M. Schwarz), Jerusalem 1997, tercüme edenin ön-sözü, s. vii-ix; A. L. Motzkin - F. Niewoehner, "A Bibliography of the Writings of Shlomo Pines", *Shlomo Pines Jubilee Volume: On the Occasion of His Eightieth Birthday 1, Jerusalem Studies in Jewish Thought*, VII, Jerusalem 1988, s. 17-38; S. Stroumsa, "Shlomo Pines: Le savant, le sage", *JA*, 273 (1990), s. 205-211; Yehuda Landau - Arthur Hyman, "Pines, Shlomo", *EJd.*, XIII, 534; Carlos Fraenkel, "Pines, Shlomo", <http://www.shlomopines.org.il/>.

MUSTAFA SİNANOĞLU

PİR

(پير)

Hak yolunda
sâlike rehberlik yapan kimse
ve tarikat kurucusu anlamında
tasavvuf terimi.

Sözlükte "ihtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse" anlamındaki Farsça *pîr* kelimesi tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu kullanıma göre *pîr* sâlike rehberlik yapan kimsedir. *Pîr* kelimesi tasavvufî mânasıyla ilk defa III-IV. (IX-X.) yüzyıllarda Horasan sûfleri ve özel-

likle Nîşâbur melâmetleri tarafından kulanılmaya başlamıştır. IV. (X.) yüzyılın ilk yarısında yaşayan Horasanlı sûfî Abdullah b. Muhammed b. Münâzil kaynaklarda "pîr-i ehl-i melâmet, pîr-i melâmetiyân" diye anılmaktadır. Horasan sûfîleri arasında şeyh kelimesi V. (XI.) asırdan sonra yaygınlık kazanmıştır. Farsça ilk tasavvuf klasiklerinden Hücûvî'nin *Keşîü'l-mahcûb*'unda ve Muhammed b. Münevver'in *Esrârü't-tevhîd*'inde şeyh ve pîr kelimelerinin aynı anlamda ve birlikte kullanıldığı görülmektedir (Nasrullah Pürcevâdî, V, 892-893). Horasanlı sûfîler buldukları coğrafî bölgeye veya doğum yerlerine nisbet edilerek "pîr" kelimesiyle birlikte anılmıştır. Meselâ Ahmed Yesevî'ye "pîr-i Türkistan", *Menâzilü's-sâ'irîn* müellifi Hâce Abdullah Ensârî'ye "pîr-i Herat", Şeyh Nâsûr'a "pîr-i Gûhistân" lakabı verilmiştir.

Pîr terimi mürşid, murad, velî, mürebbi, şeyh, hâdî, kutub, gavs, delîl-i râh, hıızr-ı râh gibi yakın anlamlı kelimeler için de söz konusu olan zâhirî ve bâtinî mânaya sahiptir. Zâhirî anlamda pîr seyrü sülûkü tamamlayıp insanları Hak yoluna irşad eden kimsedir (İsmâil Rusûhî Ankaravî, s. 28). Bu kullanımıyla pîr "tarikat şeyhi" anlamına gelir. Pîr mücerret bir şahsiyet ya da mânevî ve ilâhî bir ilke de olabilir. Bu pîrin bâtinî mânasıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, "Pîr senin aşkıdır, saç sakalı ak olan değil. Pîr yüz binlerce ümitsizin elinden tutandır" derken (*Mesnevî*, V, 278) kelimeyi hem bâtinî hem zâhirî anlamıyla kullanmıştır. Pîrin delâlet ettiği rehber olma, irşat etme anlamı varlığın iki temel görünümü olan zâhir ve bâtinde çeşitli varlık sûretlerine bürünür. İlâhî fiillerin âlemde tasarrufta bulunmasında mazhar oldukları, ulûhiyyetin müşahede edilmesi ve bilinmesinde insanlara mânen rehberlik yaptıkları için Cebrâil, akl-ı faal, kutub, gavs ve Hızır'a da pîr denilmiştir. Nitekim Hüseyin Vâiz-i Kâşifî *Fütüvvetnâme-yi Sulâtânî*'de (s. 61) Hızır'ı Mûsâ'nın, Cebrâil'i Hz. Peygamber'in pîri olarak tanıtmaktadır.

Pîr teriminin şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat açısından dörtlü tasnifi yapılmıştır. Şeriatın dört pîri Hz. Âdem, İbrâhim, Mûsâ ve Hz. Muhammed; tarikatın dört pîri Cebrâil, Mîkâil, İsrâfîl ve Azrâil'dir. Ferîdüddin Attâr, Hâfız-ı Şîrâzî, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî mârifetin pîrleridir. Başka bir tasnife göre mârifet pîrleri beştir: Şah Kâsım-ı Envâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Şems-i Tebrîzî, Ferîdüddin Attâr ve Sa'dî-ı Şîrâzî (*Ferhunde Peyâm*, s. 58-59; *Resâ'il-i Civânmerdân*,

s. 226-227, 231-232). Hz. Ali'nin kendilerine hilâfet hırkası verdiğine inanılan Hz. Hasan, Hüseyin, Kümeyl b. Ziyâd ve Hasan-ı Basrî'ye "çehâr pîr" denir (Tehânevî, I, 737).

Tarikatların teşekkülünden sonra pîr kavramı kurumsal bir anlam kazanmış, tarikat kurucusuna pîr ya da pîr-i tarikat adı verilmiştir. Meselâ Abdülkâdir-i Geylânî Kâdirîliğinin, Ahmed er-Rifâî Rifâîliğinin, Şah Bahâeddin Nakşebend Nakşibendliğinin, Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî Şâzelîliğinin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mevlevîliğinin, Hacı Bektâş-ı Velî Bektaşîliğinin, Hacı Bayrâm-ı Velî Bayramîliğinin pîridir. Pîrin bu anlamı diğer anlamlarından daha yaygındır. Halvetîlik ve Mevlevîlik örneğinde olduğu gibi bazı tarikatlarda tarikat kurucusuna "pîr-i ewel", tarikatı pîr-i evvele tâbi olarak düşünce, âdâb ve erkân açısından yenileyene "pîr-i sâni" denilir. Meselâ Halvetîlik'te Ömer el-Halvetî tarikatın pîr-i eweli, Yahyâ-yı Şîrvânî pîr-i sânisidir. Tarikat pîrinin türbesinin bulunduğu dergâha "pîr evi, pîr makamı, huzur, huzûr-ı pîr" adı verilmiştir. Pîrin vasıfları bazı benzetmelerle anlatılmıştır. "Yaz mevsimi, bahar serinliği, ay, dürr-i yektâ" bunlardan bazılarıdır. Mânevî simyanın ustası olarak kabul edilen pîr için "kibrît-i ahmer" (simya ilminde bakırı altına dönüştürmekte kullanılan bir madde) kullanımı Ferîdüddin Attâr'da görülen bir başka tabirdir.

Meslek grupları, fütüvvet erbabı ve Ahî teşkilâtında her esnaf zümresinin ilk mânevî ustası ve zanaatkârı vardır, bu kişiye o zanaatın pîri denilir. Meselâ Hz. Âdem çiftçilerin, Nûh gemicilerin, İdrîs terziilerin, Dâvûd demirci ve zırhçıların, Lokmân hekimlerin, Selcâm-ı Fârisî berberlerin, Ahî Evran debbâğ esnafının pîri sayılır. Hallâc-ı Mansûr hallaçların pîri kabul edilir. Fütüvvet ve esnaf teşkilâtında civanmerdlere şed bağlayan kimseye "pîr-i şed" denir. Eskiden esnafın pîrin adının geçtiği, "Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız / Hazret-i (Şâzelî'dir) pîrimiz üstadımız" beytinin levha olarak asılması bir gelenektir.

Tasavvuf edebiyatında pîr kelimesi muhtelif terkipler içinde kullanılmış, bu terkiplerden farklı mânalar taşıyan mecazlar türetilmiştir. "İlâhî aşk şarabını sunan kâmil mürşid" anlamında "pîr-i meygede, pîr-i meyfûrûş, pîr-i bâdefûrûş, pîr-i meyhâne"; "sâlikleri ilâhî aşk ateşinde yakan insan-ı kâmil" anlamında "pîr-i mугan"; "kalenderî ve melâmetî tavrın baskın olduğu şeyh" anlamında "pîr-i harâbât"; "ledün ilmiyle mânevî zevkler veren, kâinatın ezeli ve ebedî neşesini sağlayan kimse" anlamın-

da "pîr-i dihkan" bu tür mecazlar arasında zikredilebilir. Pîr teriminin çeşitli dinî akımların önderleri için de kullanıldığı görülmektedir. Zerdüştilik'te dinî lidere "pîr-i mugan", Hıristiyanlık'ta manastır hayatı yaşayan rahiplere "pîr-i deyr" adı verilir. Bu tabirler tasavvuf şiiinde mecaz olarak da kullanılmıştır. Nizârî İsmâîlîler, İran tasavvufundan etkilenerek dâileri, imam ve hüccetleri pîr unvanıyla anmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 735-737; Mevlânâ, *Mesnevî* (trc. Veled Çelebi İzbudak), Konya 2004, V, 278; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, İstanbul 1286, s. 28; Hüseyin Vâiz-i Kâşifî, *Fütüvvetnâme-i Sulâtânî* (nşr. M. Ca'fer Mahcûb), Tahran 1350 hş., s. 61; "Fütüvvetnâme-i Âhengârân", *Ferhunde Peyâm* (nşr. İrc Efşâr), Meshed 1360 hş., s. 58-59; Cevâd Nûrbahş, *Ferheng-i Nûrbahş*, London 1364 hş., VI, 109-115; "Fütüvvetnâme-i Çist Sâzân", *Resâ'il-i Civânmerdân* (nşr. Murtazâ Sarrâf), Tahran 1370 hş., s. 226-227, 231-232; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 384-385; Ferhâd Defterî, *Târîh ve 'Akâ'id-i İsmâ'iliyye* (trc. Ferîdun Bedreî), Tahran 1375 hş., s. 450-451, 535; Minûchehr Murtazavî, "Pîr ez Nazar-ı Hâce-i Şîrâz", *Neşriyye-i Dânişgêde-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, VI/2, Tebriz 1333 hş., s. 154-188; Tahsin Yazıcı, "Pîr", *İA*, IX, 558-559; Pakalın, II, 776-778; C. E. Bosworth, "Pîr", *El²* (İng.), VIII, 306; Pervîz Vercâvend, "Pîr", *DMT*, V, 645; Nasrullah Pürcevâdî, "Pîr", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1379/2000, V, 892-897; Nurettin Öztürk, "Pîr", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2006, V, 101.

SAFİ ARPAGUŞ

PİR ALİ AKSARÂYÎ

(ö. 945/1539)

Bayramî Melâmîliği'ne mensup sûfî.

Müridlerinden Abdurrahman el-Askerî şeyhinin 945'te (1539) altmış üç yaşında öldüğünü kaydeder (Erünsal, s. 200). Bu bilgiden hareketle onun 882 (1477) yılında doğduğu söylenebilir. Kaynaklarda Aksaray'da dünyaya geldiği belirtilir. Abdülbaki Gölpinarlı, Aksaray'da bulunan türbesindeki mezar kitâbesine dayanarak asıl adının Bahâeddin Ali olduğunu yazarsa da (*Melâmîlik ve Melâmiler*, s. 45) Bayramî Melâmîliği'ne dair kaynaklarda adı Alâeddin Ali şeklinde kaydedilmiştir. Abdurrahman el-Askerî onun halk arasında Sultan Pîr Ali diye tanındığını belirtir (Erünsal, s. 200). Bayramî Melâmîliği geleneğinde Ömer Dede Sikkîni ve Bünyâmin Ayâşî'den sonra kutbiyyet makamına geçtiği kabul edilen Pîr Ali Aksarâyî'nin gençlik yılları ve mürşidi Bünyâmin Ayâşî'ye nasıl intisap ettiği konusunda bilgi yoktur.